

**KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA
AHMET HAMDİ TANPINAR'IN KÜLTÜR KAVRAMI**

AHMET HAMDİ TANPINAR'S CONCEPT
OF CULTURE IN THE LIGHT OF
CULTURE-ORIENTED APPROACHES

Cüneyt ARSLAN, Hazal YÜRÜKLÜ

45

KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIMLAR IŞIĞINDA AHMET HAMDİ TANPINAR'IN KÜLTÜR KAVRAMI

AHMET HAMDİ TANPINAR'S CONCEPT OF CULTURE IN THE LIGHT OF CULTURE- ORIENTED APPROACHES

Cüneyt ARSLAN¹, Hazal YÜRÜKLÜ²

Anahtar Kelimeler:

Kültür Kavramı,
Edebiyat,
Tanpınar,
Bilim ve Kültür Tarihi,
Kültür Eleştirisi.

Keywords:

Concept of Culture,
Literatüre,
Tanpınar,
History of Science and
Culture,
Cultural Criticism.

¹ Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, arslanc@sakarya.edu.tr,
0000-0002-8461-9155.

² Yüksek Lisans Öğrencisi,
Sakarya Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, hazalyuruklu@
hotmail.com, 0000-0002-6517-
0911.

Alıntılanmak için/Cite as: Arslan
C. ve Yürüklü H., (2024). Kültür
Odaklı Yaklaşımlar Işığında
Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Kültür
Kavramı, Çukurova Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
33 (2), 282-293

ÖZ

Kavramsallaşması 20. yüzyılın ortalarını bulan kültür eleştirisi, Frankfurt Okulu ve İngiliz Kültürel Çalışmalar Enstitüsü öncülüğünde yürütülen çalışmalar ile beraber hem sosyal bilimler hem de edebî çalışmalar sahasında kendisine yer bulmuştur. Batı Avrupa'da yürütülen çalışmaların aksine Türkiye'de temkinli bir ilerleme kat eden kültür eleştirisi kuramının, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kaleme aldığı çalışmalar ışığında ulusal boyutu aktarılmaktadır. Türk edebiyatının emsal değerlerinden Ahmet Hamdi Tanpınar kültür kavramını kültürel eleştiri izleğinde ortaya koyarken kendi kültür tahayyülünü de edebî eserlerinde karakterleri üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Kaleme alınan çalışmada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kültür mefhumu tahlil edilirken karma araştırma yöntemleri kullanılmış, Türk kültürünün ilerleyişinin batı ile mukayesesi neticesinde elde edilen bulgular ile Tanpınar'ın kültür kavramının pratiğe uygunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazarın kültür kavramının teoriden pratiğe geçiş sürecinin anlaşılması adına kültür eleştirisi köprü görevi görürken bundan sonra yapılacak çalışmalarda Tanpınar'ın kültür kavramının anlaşılması adına yardımcı olması öngörülmektedir.

ABSTRACT

Cultural criticism, which was conceptualized in the middle of the 20th century, has established its place in both social sciences and literary studies with the studies carried out under the leadership of the Frankfurt School and the British Institute of Cultural Studies. Contrary to the studies carried out in Western Europe, the national aspect of cultural criticism theory, which has made a cautious progress in Türkiye, is conveyed in the light of the studies written by Ahmet Hamdi Tanpınar. Ahmet Hamdi Tanpınar, one of the precedent values of Turkish literature, presents not only the concept of culture in the context of cultural criticism but also his own cultural imagination to the reader through the characters in his literary works. Ahmet Hamdi Tanpınar's notion of culture has been analysed using mixed research methods in the study, which aims to determine the practicality of Tanpınar's concept of culture with the findings obtained by comparing the progression of Turkish culture with that of the West. While cultural criticism serves as a bridge in order to understand author's transition process of the concept of culture from theory to practice, and it is anticipated that future studies will benefit from this analysis in comprehending Tanpınar's concept of culture.

GİRİŞ

Beşerî bilimler alanında kültür odaklı yaklaşımlar özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendisini göstermeye başlamış ve gittikçe artan oranda sosyal ve beşerî bilimler alanındaki yöntemleri etkilemiştir. Bu çalışmanın amacı, beşerî bilimlerde ve özellikle edebiyat biliminde kültür odaklı yöntem ve yaklaşımlardan hareketle Tanpınar’da kültür kavramının edebiyat bilimsel zeminde izini sürerek kültür anlayışını belirginleştirmektir. Yazarın tüm külliyatını etkilemesinden hareketle bu kültür anlayışının özellikle edebî eserlerine nasıl ve hangi biçimlerde yansıdığını ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Çalışmanın bir diğer hipotezi ise yazar kişiliğinin yanında bilim insanı olması hasebiyle de Tanpınar’ın edebî eserlerinde bir kültür eleştirisinin varlığından söz edilebiliyor oluşudur. Bazen örtük ve bazen açık seyreden bu kültür eleştirisini ideograflar yoluyla saptamak mümkündür.

Bu araştırmada yakın okuma, tarihsel yöntem ve ideolojik metin çözümlemesi yöntemleri kullanılarak inceleme yapılmıştır. Yakın okuma yöntemiyle özellikle Tanpınar’ın birincil eserlerinde kültüre dair referanslar aranmıştır. Tarihsel yöntem yoluyla Tanpınar’ın ikincil metinlerinde zamanın ruhunun izleği çıkartılmıştır. İdeolojik metin çözümlemesi yöntemiyle de yazarın metinlerinde açık veya örtük olarak tezahür eden kültür eleştirisinin Tanpınar’ın kullandığı göstergelerle (ideograflarla) tespiti yapılmıştır.

Çalışmanın özgün değeri kültür eleştirisinin batıda sosyal ve beşerî bilimler alanında kuramsal bir yaklaşım olarak ortaya çıkmadan önce Türk bilim insanı ve edebiyatçı kimlikleriyle donanmış olan Ahmet Hamdi Tanpınar’ın edebiyat yoluyla bir kültür eleştirisi mefhumunun gereğini ifade etmesi ve aynı zamanda da yerel bir kültür eleştirisini eserleri üzerinden ortaya koyması olarak değerlendirilebilir.

Tanpınar ve kültür kavramı hakkında daha önce yapılmış çalışmalar tahlil edildiği vakit Tanpınar’ın kültür kavramının Türkiye’de alımlama süreci hususunda ihmal edildiği sarıh bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Tanpınar’ın kültür kavramı ve bu kavramın sahada ne şekilde yankı bulduğu mukayeseli bir analize muhtaçtır

fakat kaleme alınan çalışmalarda (Sağlam, 2022, Samsakçı, 2011, İlhan, 2017) Tanpınar’ın kültür yorumu kavram olarak aktarılırken, yazarın kültür mefhumu Türk ulusu ile bütünleşme süreci noktasında noksan bırakılmıştır. Tanpınar’ın geniş bir külliyata sahip olması hasebiyle çalışmanın sınırlandırılması zaruri olmuştur. Kaleme alınan makalede söz konusu eksiklerin giderilmesi adına çalışma Tanpınar’ın *Huzur ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı eserleri ile sınırlandırılmış ve bizatihi yazarın yorumlarına başvurmak adına da İnci Enginün ve Zeynep Kerman’ın düzenlemesini yaptıkları *Günlüklerin Işığında Tanpınar’la Baş Başa* eseri referans alınmıştır.

1. KÜLTÜR KAVRAMI SORUNSALI

İnsanlık tarihinin başlangıcı ile beraber kültür kavramı araştırmalara konu olacak şekilde varlığını ortaya koymuştur. Ortaya çıktığı ilk günden bugüne değin birçok teorisyen tarafından yorumlanan ve hakkında genel geçer bir tanım yapmanın güç olduğu kültür kavramının üzerinde meydana geldiği toplumun dili, dini, iktisadi, etnik ve coğrafi yapısının önemli bir rol oynaması hasebiyle yekpare bir tanım yapmak daha da güçleşmektedir. Burada özellikle 20. yüzyıl modernleşmesinin doğurduğu modern bilincin kültür kavramını tanımlama çabasından yola çıkarak nasıl sorunsallaştırıldığına ışık tutmak yerinde olacaktır.³

Galli yazar ve akademisyen Raymond Williams (1921-1988), hakkında mütenevvi yorumlar bulunan kültür kavramı için kapsamlı bir yorumda bulunmuştur: “Kavramın antropolojik ve geniş sosyolojik kullanımı, aynı bir halkın ya da başka bir toplumsal grubun «bütün bir yaşam biçimi»ni kastetmektedir.” (1993, s. 9-10).

Fransız antropolog ve etnolog Claude Lévi-Strauss (1908-2009), insanın tüm hakikatlerden evvel (bilhassa bilinç ve dil) bir kültür nosyonu olarak meydana geldiğini ve münhasıran kültür kavramının bu minvalde incelenmesinin ne denli güç olduğunu, ilk defa 1971 yılında yayınlanan *Irk, Tarih ve Kültür* adlı eserinde şu sözleri ile açıklamaktadır:

³ Kültür kavramı ile birlikte modernleşmenin doğurduğu başat sorunlardan biri olan kimlik sorunsalı da bu kavramdan ayrı düşünülemez olmasına rağmen çalışmada özellikle kültür odaklı bir inceleme yapıldığından ele alınmamaktadır.

Kültürlerin kendi aralarında nasıl ve hangi ölçüde farklılaştıklarını, bu farklılıklarının geçerliliklerini yitirip yitirmediğini veya gelişip gelişmediğini ya da uyumlu bir bütün oluşturmaya yardımcı olup olmadığını anlamak için, önce bu kültürlerin dökümüne girişmek gerekiyor. Ancak güçlükler de tam bu noktada başlamaktadır; çünkü kavramamız gereken, kültürlerin kendi aralarında aynı biçimde ve aynı düzeyde farklılaşmadıklarıdır (1994, s. 11).

Yapısalcı antropolojinin kurucusu kabul edilen Strauss'un neredeyse tüm eserlerinde bahsettiği kültürün kavramsallaşması sorununun kökleri, literatürde medeniyetlerin beşiği olarak kendisine yer edinmiş Mezopotamya'ya dayanmaktadır. Hakkında ihtilafların hâlen devam ettiği, tarihsel süreci kati bir şekilde bilinmeyen Mezopotamya coğrafyası; Sümer, Akad, Babil ve Asurlar gibi dünya kültürel tarihinin gelişiminde mühim katkıları bulunan uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır (Ponting, 2011, s. 67). Söz konusu uygarlıkların aynı coğrafyada meydana gelmiş olmaları kültürel istikametlerinin de benzer olduğu yönünde bir fikir uyandırmamalıdır zira Strauss'un da bahsettiği gibi kültürler benzer oranda farklılaşmadıkları gibi aynileşmemektedirler de (Eagleton, 2011, s. 48).

Benzerlik ve farklılık gibi parametreler kültür kavramının devamlılığı adına büyük bir ehemmiyete sahiptir. Bu ehemmiyet, kültür kavramının kümülatif olmasının bir neticesidir. Örneğin, Sümerlerin (M.Ö 4000-2000) çivi yazısını icat etmeleri ve Akadların (M.Ö 2334-2154) Sümer yazısını kullanmaya devam etmeleri kültürel bir birlik kurmak istemelerinden kaynaklanmaktadır (Koroğlu, 2012, s. 23). Sümerlerin çivi yazısı icadı kültür kavramının yeni bir aktarım kanalı bulduğu manasına gelmekteydi filhakika bundan sonra kurulacak tüm medeniyetler, Sümerlerin yazdığı kil tabletlerin manasını idrak ve bu idrak üzerine mevcut kültürü zaman zaman değiştirmek, zaman zaman ise ilave ederek devam ettirmek isteyeceklerdi.

Fransız sosyolog, antropolog, tarihçi ve psikolog Paul-Michel Foucault (1926-1984), *Bilginin Arkeolojisi* adlı eserinde kültürel etkileşimi: "Doğal kimlik" diye bir şey yoktur; tesadüfen şuralı ya da buralı olan hepimizin kimliği, karşılıklı alışverişe dayalı kültürel, politik ve

ideolojik bir kurgudan başka bir şey değildir." (2014, s. 251) sözleri ile açıklamaktadır. Hâlihazırda kültürel bir kimliğin meydana gelmesinin mümkün olmadığını, doğada mevcut olan tüm kültürlerin etkileşime dayalı olduğu beyanında bulunan Foucault'nun bu savını modern antropolojinin kurucusu olarak kabul gören Alman asıllı Franz Uri Boas (1858-1942) şu sözleri ile desteklemektedir: "[...] Bu nedenle, kültürün gelişmesine ilişkin bütün sorun, bir bütün olarak insanlık için ortak olan psikolojik ve sosyal koşulların incelenmesine ve tarihsel olayların ve doğal ve kültürel çevrenin etkilerine indirgenir." (1944, s. 33)

Her iki bilim insanının saptamalarından yola çıkılarak varılacak nokta; kültürün mütekabil etkileşim neticesinde tezahür ettiği'dir. Söz konusu etkileşim hangi kültürün baskın olacağı noktasında da bir soru meydana getirmektedir.⁴ Alman felsefeci ve antropolog Theodor W. Adorno (1903-1969), ekonominin kültürel değerlerin oluşmasında mühim bir rol oynadığından ve baskın olan normatif kültürün maddiyat merkezli varlığını ortaya koyduğundan bahsederken, etnosentrizm (etnomerkezcilik) kavramına da işaret etmektedir (2007, s. 241-242). Görece hâkim kültürün, diğer kültürler üzerinde sahip olması muhtemel olumsuz etkiler, Avusturya kökenli İngiliz sosyolog ve tarihçi Frederick Hertz (1878-1964) tarafından olumlu bir bakış açısı ile analiz edilmiş ve sınıfsal farklılıkları bulunan kültürlerin iç içe geçmesi ile beraber yeni, güçlü bir kültürün meydana geleceğine ve bu şekilde kültürel ilerlemenin sağlanacağına işaret etmekteydi: "Tüm seçkin uygar halklar ve kültürel gelişmeler er ya da geç tarihsel ölüme yenik düşse bile, insanlık genellikle kültür yolunda yavaş ama istikrarlı bir şekilde olsa da gerçekleşen iç içe geçme yoluyla ilerler. Kültürel ilerlemenin özü, temel nedeninin düzenli olarak değişmesine dayanır." (1915, s. 31)

Kültür ve ilerleme arasında doğrudan bir korelasyon vardır ve bu korelasyon birikimli bir ilerlemeyi hedef alır. Doğada mevcut olan tüm etmenler insan ile etkileşimi neticesinde kültür kavramı başlığı altında kendine yer bulabilmektedir. İnsan ürünü olan ve/veya tabiatta hâlihazırda bulunan her nesne kültürün oluşumunda önemli bir etmendir. Bu

⁴ Hem mütekabiliyet hem de baskınlık kavramları zıt kavramlar olarak görünüp bir altlık-üstlük (yüksek-alçak kültür) sorusu meydana getirirse de bu başka bir tartışmanın konusu olduğu için daha fazla detaylandırılmamıştır.

durumun en sarıh örneği insanın ateşi bulmasıydı. Ateşin bulunması ile beraber sosyal yaşam en küçük biriminden en üst katmanına kadar yeniden düzenlenmiş ve bu durum ateşin buluşundan önceki tüm kültürel değerleri doğrudan etkilemiştir.⁵ Öncesinde toplulukların güneş ısı ile şekillendirdikleri toprak ve kil yapılar, Neolitik dönemin en mühim icadı olan çanak-çömlekleri ateşli fırınlarla şekillendirmeleri ile beraber doğa ve insanın müşterek gayretiyle kültür mefhumuna yeni bir istikamet kazandırmıştır. Bu örnek üzerinden gözlemlenebildiği gibi ne şekilde meydana geldiği mühim olmamakla beraber kültür kendisinden önce gelenin devamı niteliğini taşımaktadır, bu devam mutlak suretle bir benzerliği temsil etmemekte bilakis farklı olmanın da devamlılık sağladığını delillendirmektedir. Bu duruma binaen kültür kuramının öncülerinden Williams ile kültürün geleneksel temeli hususunda ortak kanıya varılmaktadır: “Gelenek («kültür mirasımız») tasarlanmış bir sürekliliğin kendisini açıkça gösterdiği bir süreçtir. Her iki gelenek, çözümlemeye, bir zorunluluk olarak değil ama arzu edilen bir süreklilik olarak görülen, geçmişin anlamlı bulunmuş ve yeniden yaşanması istenen öğelerinin tekrar tekrar seçilmesi ve yeniden seçilmesi olarak görülebilmektedir.” (1993, s. 187)

Bu minvalde ‘Kültür geleneksel olan mıdır?’ veya ‘Kültür geleneği meydana getiren midir?’ gibi sorular cevaplanması en güç sorulardır. İnsanın kültürü meydana getirmesi gibi kültürün de beşeriyetin oluşmasına etkisi sarmalı, bilimsel değerlendirmeyi ve bu çerçevede sınırlandırmalar yapmayı en çok zorlayan husustur. Zaman içinde kendi kurduğu kültür sistemini devam ettirmek adına gayret gösteren ve zaman zaman değişimi tehdit olarak gören veya değişim için kendine mecburi bir yol tayin eden insan, Foucault Sarkacın’da görünürde hareketli esasında sabit bir döngüde yer almaktadır (Foucault, 2021, s. 23-24). Topluların birbirleri ile olan münasebetlerinin devamlılığı adına en önemli kültür taşıyıcısı dildir. İnsan ihtiyacına binaen tekâmül gösteren dil, bu minvalde kültür ile benzerlik göstermektedir ve aynı benzerlik, kültür ve dilin üretim sonucu meydana gelen iki unsurken gösterdikleri daimî terakki neticesinde üretici konumuna geçmeleri yönünde de kendini göstermektedir. Amerikalı dilbilimci ve filozof Avram Noam Chomsky, *Dil ve Sorumluluk* adlı eserinde

dil ve kültür ilişkisini ihtiyaç esaslı değerlendirmektedir: “Dilin araç olması kavramı, belki de insanoğlunun kültürel gereksinimlerinin doyurulmasının yanı sıra, insan eylemleri ve yapıtlarının (gıda, iyi durumda olma, güvenlik gibi) belirli fiziksel gereksinimlerin doyurulmasına yönelik olarak tasarlanmış olduğu genel inancıyla bağlantılıdır.” (2002, s. 91)

Yüzyıllardır kavramsallaştırılması adına büyük gayret gösterilen kültür, intizamsız olması hasebiyle ‘Schrödinger’in Kedis’ deneyinde yer alan kedi ne ölüdür ne diridir paradoksuna benzer bir çıkmaz sunmaktadır. Modernleşmenin 20. yüzyılda bilinci şekillendirdiği görelilik, çoğulculuk, öznellik ve parçalılık ilkelerinin (Arslan 2014a, s.211; Arslan, 2016, s. 23) kültür unsurunu yeniden biçimlendirmesi, kültür hakkında yapılan çalışmaları daha da güç hale getirmektedir. Birçok kültürel sınıfın/kimliğin (alt-yüksek kültür, işçi sınıfı, hâkim kültür, kitle kültürü vb.) oluştuğu modern dönemde bireyin yönünü bulması güç olduğu gibi anlamlandırması da gayri ihtiyari bir çıkmaza girmektedir. 17. yüzyılın önemli felsefecilerinden ve son sistem filozofu olan Alman asıllı Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), henüz modernleşme öncesinde söz konusu çıkmazın çözümünü şu şekilde ifade etmektedir: “[...] Tin’in kendine dönüşü, kendi ürünü olan kültür evreninde birliğe ulaşmasıdır. Tin’in kendine dönmesi, doğa ile çelişkinin ortadan kalkmasıdır. Bu da yalnız kültür evreninde sağlanır. [...] Doğada geçerli olan tek yasa zorunluluk, kültür evreninde ise özgürlüktür.” (2005, s. 52)

Aşağıdan yukarıya, yukarıdan aşağıya daimî bir devinin hâlinde olan kültür kavramı müphem bir konudur ve bu müphemlik hâli İngiliz akademisyen ve tarihçi Peter Burke (2008, s.40) tarafından antropolojinin en sorunlu konusu olarak değerlendirilmektedir. Bahse konu olan sorun, zamanın ilerlemesi ile beraber çözümlenmek yerine daha da intizamsız hale gelmesidir. Kültür kavramının başlığı toplumların birbirleri ile temasları, gelişmişlik düzeyleri ve zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenmektedir. Beşeriyetin beslenme, barınma, güvenlik ihtiyaçları neticesinde ortaya çıkan her unsur, modern döneme ulaşana dek birçok değişim geçirmiş olsa dahi ilk manasını muhafaza etmiştir ve bilinçli olsun veya olmasın kültürün

5 Ayrıntılı bilgi için bk. Stephen, J. Pyne, Fire: A Brief History, NewSouth Publishing, 2019

mayasını oluşturmuştur. Fakat tüm tanımlamalar ve araştırmalara rağmen kültür kavramının hiçbir vakit ‘dünyanın şekli nedir?’ sorusuna verilen cevap kadar kati bir tanımı olmayacaktır. Arkeolojik kazılarda izlenen usul gibi kültür kavramının da her daim başka bir katmanı ve keşfedilmesi gereken bir yönü olacaktır denebilir.

2.KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIMLAR: KÜLTÜR ELEŞTİRİSİ

Modern bilincin gözüyle değerlendirdiğimiz kültür kavramı her ne kadar esnek, değişime açık, dinamik ve soyut bir mefhum olarak karşımıza çıksa da 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve özellikle 21. yüzyılın başlarında beşerî bilimlerin araştırmalarını kültür odaklı yöntemlerle sürdürmeye başladıklarını görebiliriz. “Bu kültürü gaddarca eleştirmek, yaptığımız şeyin bir parçası” (Adorno & Horkheimer, 2013, s. 59) diye yazan Theodor Adorno ve Alman toplumbilimci ve düşünür Max Horkheimer (1895-1973) beraber çalıştıkları Frankfurt Okulu’nda (Frankfurter Schule) kültür eleştirisini bu şekilde özetliyorlardı.

Adorno (2007, s. 48-50), kültür eleştirisini kültür endüstrisi başlığı altında yaparken kültür endüstrisinin, bireyleri sadece tüketici olmaya teşvik eden, aynı zamanda onları eleştirel düşünmekten ve özgür irade kullanmaktan uzaklaştıran bir yapı olduğunun da altını çizer. Kültürel ürünlerin standartlaştırılması ve homojenleştirilmesi, bireyleri edilgen hale getirir ve Adorno’ya göre, kültür endüstrisi tarafından oluşturulan sıradan ve homojenleştirilmiş kültürel ürünler eleştiriye tabi tutulmalıdır. Bireylerin düşünsel özgürlüğünü ve kültürel çeşitliliğini tehdit eden bu ürünler, iktisadi çıkarların ötesinde eleştirel bir bakış açısıyla incelenmelidir.

Frankfurt Okulu’nun kültür endüstrisi kavramı kültür eleştirisinin önemli bir dayanağını oluştururken, modern dönemde var olan her mefhum da kültürel eleştirinin bir nüvesini oluşturuyordu fakat bu durum modern döneme özgü değil zira kültürün eleştirisi de kültür gibi birikimli bir yol izliyor ve tıpkı kültür gibi tam olarak hangi tarihlerde kavramsallaştığı kati olarak belirlenemiyor. Kısmi kaynaklarda kavramın ilk olarak Amerikalı kültür tarihçisi Jacques Barzun (1907-2012) tarafından kullanıldığı varsayılsa da bu varsayımı mutlak kabul etmek kavramın manası ile tezat düşmektedir. Nitekim

Cenevreli filozof ve yazar Jean Jacques Rousseau (1712-1778), henüz modern dönem öncesinde kültür eleştirisini neredeyse eserlerinin tümünde yapmıştır ve dünyaya geldiği kültüre karşı takındığı tavrı onu ileriki yaşlarında mütenevvi sorgulamalara götürecektir (Damrosch, 2011, s. 47). Tarihte geriye doğru ilerlemeye devam edildiği vakit 17. yüzyıl felsefesinin önemli isimlerinden Hollandalı Baruch Spinoza (1632-1677), her insanın farklı bir cevher olduğuna fakat söz konusu kişisel menfaatler olduğu vakit hem içinde bulunduğu toplumun hem de insani duyguların istikametinin gittikçe aynileşmesinden yakınmakta ve bu tekdüzeliği 1677 yılında yayınlanan *Etika* (Ethica) adlı eserinde tenkit etmektedir (2011, s. 212).

Evrensel bir manaya sahip olan ve neredeyse tüm dünyada insan ve toplum bilimleri çalışmaları sahasında kendisine yer bulan Tunuslu tarihçi, sosyolog ve düşünür İbn-i Haldun (1332-1406), 14. yüzyılda kültür eleştirisi yaparken kültürün gelişimini, devletin ekonomik gücü ve yönetim sistemi ile ilişkilendirip akabinde kültürün ilerlemesinin muhkem kaidelerin bozulmasının ve yerine yeni olanın getirilmesinin güçlüğünden bahsetmiştir. İbn-i Haldun’un ilk defa 1377 yılında yayınlanan *Mukaddime* adlı eseri tarih çalışmaları adına mühim bir yol göstericisi olurken içtimai çalışmalar için de mühim bir erktir: “Her kavmin kültür ve medeniyeti o devletin büyüklüğü ile mütenasip olur. Çünkü medeniyet servet ve nimete tâbi olan bolluk ve genişliğin bir sonucudur.” (1997, s. 372). İbn-i Haldun kaleme aldığı çalışmalarda kendisini bir kültür eleştirmeni veyahut kültür kuramcısı olarak tanımlamamıştır filhakika kendisine hiçbir önad atfetmemiştir.

Rousseau ve Spinoza da günümüzde kullandığımız kültür eleştirisi kavramından bahsetmemiş olmalarına rağmen zamanın kültür eleştirmenleri olarak değerlendirilebilirler. Tarihsel süreçte geriye doğru gidildikçe muhakkak örnekler artırılabilir ve kültür eleştirisinin temeli adına mevcut olan sisli vaziyet daha da görünmez hale getirilebilir. 14. yüzyıldan 19. yüzyıla gelindiği vakit kültür eleştirisi kavramsallaşmış, yazarların kendilerini kültür eleştirmenleri olarak niteledikleri bir dönem ile karşılaşılacaktır. 1923 yılında Félix José Weil (1898-1975) tarafından kurulan Frankfurt Okulu ile başlayan bu dönem, yazarların çalışmalarını kültür kavramı başlığından, kültür eleştirisi kavramına intikal ettirmeleri ile beraber toplumdaki her

unsur tenkit edilir vaziyete getirilmiştir. Marksist bir temelle kurulan Frankfurt Okulu bilhassa iktidar olmak üzere toplumsal tüm nosyonları (ekonomi, gelenek-görenek, eğitim, cinsiyet kavramları ve işçi sınıfı gibi) yeniden tahlil etmiştir.

İbn-i Haldun'a benzer bir yaklaşımla, kültür eleştirisinin önemli isimlerinden Adorno da kültürün devlet temelli olduğuna ve hâkim kültürün üzerinde iktisadi gücün belirleyici bir kıstas olduğunu savunmuştur: “İnsanlardan alıkonulmuş olan her şeyin ikamesi niteliğindeki zihinsel gereksinimler dolayısıyla gözünün yaşına bakmadan eleştirilmelidir.” (2016, s. 94).

Kültür eleştirisinde bulunan yazarlara göre geçmiş dönemden gelen tüm kavramların manası değişmiş ve yeniden şekillenmişlerdir. Bu değişimi politik bir temele dayandıran ve bu politik temeli de ekonomi ile özdeşleştiren eleştirmenlere göre ise her durum mutlak suretle eleştirinin bir parçası olmalıydı. Adorno ile birçok çalışma kaleme alan bir diğer kültür eleştirmeni Max Horkheimer (2005, s. 445): “Dinin ve kuşkunun, geçmiş kültür başarımlarına dayanmaları yanıltıcıdır: çünkü onların sözcük anlamları değil, dünya değiştiği için, özlere de değişmişlerdir.” sözleri ile kavramların yeniden yorumlanması ve eleştirilmesinin gerekliliğine vurgu yaparken Adorno (2007, s. 28) ise “Kültür ancak örtük biçimde eleştirel olduğu zaman hakiki olur.” sözleri ile kati bir sınır çizmektedir. Frankfurt Okulu ve kültürel eleştiri kuramına yaptığı katkılarla tanınan Alman asıllı sosyolog ve filozof Erich Fromm (1900-1980), kaleme aldığı çalışmalarda eleştirinin karşılaştığı güçlüklerden bahsederken, eleştirinin gerekliliğini çağdaşları gibi göz önünde bulundurmaktadır. Çoğunluğun baskın gücüne karşı azınlığın gözünden eleştirel yorumda bulunan Fromm, eleştirmenin toplum nezdindeki konumundan bahsederken eleştirinin de eleştirisinde bulunmuştur. Erich Fromm (1990, s. 216) *Sağlıklı Toplum* eserinde: “Alışılmış düzenden en küçük bir sapma, en küçük bir eleştiri, kuşku ve güvensizliğe yol açar; insan her zaman başkalarının onayına bağımlı durumdadır...” sözleri ile toplum içindeki yaygın kanaatlerin aksine görüş beyan etmenin güçlüğünden bahsederken eleştirmenin de toplum tarafından dışlanmayı göze alarak aldığı sorumluluğa işaret etmektedir.

“Kültür eleştirisi toplumsal fizyognomi olur.” (Spurk, 2002, s. 113) Jan Spurk tarafından kaleme alınan bu cümle kültür eleştirisinin mahiyetini anlamak adına emsal bir niteliğe sahiptir. Her nosyonu aynı ehemmiyetle analiz eden ve zaman zaman toplumun bir parçası zaman zaman ise toplumdışı birey olarak yazılarını kaleme alan yazarlar, objektif olmak adına yoğun bir gayret göstermişlerdir. Almanya merkezli çalışmalar, 1964 yılında Richard Hoggart (1918-2014) tarafından kurulan İngiliz Kültürel Çalışmalar Enstitüsü\Okulu'nda (Centre for Contemporary Cultural Studies) Frankfurt Okulu'na mümasil bir usulle devam ettirilmiştir. Hangi ülkede vukuu bulursa bulsun kültür eleştirisi, ideoloji merkezli (ideologiekritik) bir yol izlemiştir ve yazarlar meydana gelen hadiseleri iktidar eksenli tenkit etmişlerdir. Kültür eleştirmenlerine göre hâkim ideoloji elinde bulunan iktisadi güç ile beraber tahakküm kurmakta ve kurduğu bu tahakküm zaman içinde doğal unsur olarak algılanmaktadır. Bireyin bilinçli bir şekilde yönetime devrettiği haklar, zamanla toplum içindeki her mefhumu yeniden şekillendirmektedir. İtalyan düşünür ve kuramcı Antonio Gramsci (1891-1937) tarafından kaleme alınan *Hapishane Defterleri* adlı eserde kullanılan hegemonya kavramı, insanın meydana getirdiği kültürün zaman içinde sahip olduğu ferdi kuvvet ile ne şekilde egemen güç hâline geldiğinin sarıh bir örneğidir. Fakat bahse konu olan hegemonya kavramı mecburi bir yönetim devri değildir bilakis bireyin bilinçli bir şekilde kendi özerkliğini başka bir güce atfetmesidir (Gramsci, 1986, s. 73). İngiliz tarihçi ve aktivist Edward Palmer Thompson (1924-1993), *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* adlı eserinde eleştirilerinin hedefine aldığı iş gücü üzerinde kurulan hegemonya ve işçi sınıfının şuurulu vazgeçışı (2015, s. 201), Hoggart'ın *Okuryazarlığın Kullanımları* (The Uses of Literacy) adlı eserinde bireyin özgün düşünce gücünü kitle iletişim araçlarına devretmesi (1957, s. 24) ekseninde bir kez daha tenkit edilmektedir.

16. yüzyılda bilhassa Martin Luther (1483-1546) tarafından din, baskın güç olması hasebiyle eleştirilerin hedefine alınırken, Michel de Montaigne'nin (1533-1592) bilgiye yönelik eleştirisi ise Immanuel Kant'ın (1724-1804) eleştirilerine nispeten benzer şekilde bilginin kıymet görmemesinden ve eleştirinin yolunun kapatılmasından kaynaklanmaktaydı. 19. yüzyıla gelindiğinde ise önce

Fransız İhtilali (1789-1799) daha sonra Sanayi Devriminin (1750-1840) etkisi ile birlikte dönemin iktisat temelli baskınlığı kültürel eleştirel çalışma sahasını oluşturan en mühim hadise olmuştur. Hangi dönemde ve\veya hangi toplumda meydana gelirse gelsin kültürel eleştiri kavramının 'hegemonyaya' karşı oluştuğunu söylemek yanlış bir sav olmayacaktır. Nitekim kaleme alınan çalışmalar da bu savı destekler niteliktedir. Kültür eleştirisi ve kültür eleştirmenleri, toplum ve insan bilimlerinin kuram ve yöntemlerinin gelişimi adına büyük bir ehemmiyete sahiptirler.

3. TANPINAR'IN KÜLTÜR KAVRAMININ TOPLUMSAL TEKABÜLÜ

Türk şair, yazar, akademisyen ve siyasetçi Prof. Dr. Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Türk tarihi ve edebiyatı için önadlarından çok daha fazlasını ifade etmektedir. Toplumu ve insanı ilgilendiren her husus Tanpınar'ın nazarında mutlak suretle irdelenmeli ve gün yüzüne çıkarılmalıydı. Büyük bir medeniyet krizi ile başladığını (1988, s. 83-84) beyan ettiği modern Türk edebiyatı içinse umumiyetle yenilenme çağrısında bulunmuştur. Tanpınar hakkında kaleme alınan çalışmalarda yazarın, ekseriyetle şark ve garp arasında tereddütlü bir vaziyete haiz olduğu beyan edilse de tam aksi tespitin tereddütte yer bırakmadan yapılabilmesi Tanpınar'ın kaleme aldığı çalışmaların tümünde kendisini göstermektedir. (Arslan ve Yürüklü, 2020, s. 165-177)

Osmanlı imparatorluğu (1299-1922) sonrası Cumhuriyet rejimi ile karşı karşıya olan Türk toplumunun çözmesi ve kabullenmesi gereken birçok merhale vardı. Batı medeniyetinin tesiri altına girmekten endişe duyan Türk halkının bu endişesi Cumhuriyet dönemi öncesi çalışmalar kaleme alan yazarların tesiri ile giderek artmaktaydı. Her şeyden evvel kültür ve medeniyet kavramları ile alakalı içtihatları bir çatı altında toplamak ve bu hususta yer alan sualleri cevaplamak beşerî alan için elzem bir ihtiyaçtı. Tanpınar bu sualleri cevaplamak gibi meşakkatli bir yol izliyor, toplum üzerinde büyük tesirleri bulunan yazar ve şairlerin eserlerinin doğru idraki adına yoğun gayret sarf ediyordu. Türk toplumu üzerinde tesiri ve tesiri ölçüsünde ehemmiyeti büyük olan Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), kaleme aldığı çalışmalar neticesinde ekseriyetle yanlış

anlaşımların hedefinde yer almıştır. Yaptığı medeniyet tarifi ile diğer kültürlerin doğrudan tesiri altına girmenin ve bu tesir neticesinde özü unutmamanın ne denli sakıncalı bir tutum olduğundan bahsederken, toplumsal tefsiri sıklıkla diğer tüm medeniyetleri reddetmek biçiminde hasıl olmuştur:

Zulmü alkışlayamam, zâlimi aslâ sevemem;

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

*Biri ecdâdıma sadırdı mı, hattâ boğarım
(Ersoy, 2021, s. 763).*

İlk defa 1911 yılında yayınlanan Türkiyat çalışmalarının yapıtaşı eserlerinden biri olarak kabul gören *Safahat* eseri, Mehmet Akif'in medeniyetler çatışmasından ziyade Gramsci'nin bahsettiği kültürel hegemonyaya karşı direnişi temsil etmektedir. Doğu veya batıya karşı öykünmek yerine lüzumlu olanın alınması ve temkinli ilerlemeyi gerekli gören Mehmet Akif, bu yönüyle Tanpınar ile benzerlik taşısa da Tanpınar'ın görüşü; temkinli ilerlemek adına kifayetsizliğin olmadığı yönündeydi nitekim şark ile garp arasında uçurum gittikçe açılmaktaydı (Enginün & Kerman, 2018, s. 218).

Diğer taraftan yeni ile, garp ile münasebetimiz sadece akan bir nehre sonradan eklenmekle kalıyor. Halbuki su değiliz; insan cemaatimiz, ve bir nehre katılmıyoruz; bir medeniyeti kültürüyle benimsiyoruz; onun için de bir hususi hüviyet olmamız lazım (Tanpınar, 2013, s. 192).

Tanpınar kaleme aldığı çalışmalarında net bir kültür ve medeniyet ayrımına gitmez bilakis kültür ve medeniyeti yekpare tahlil ederek yeni bir terkip inşa etmenin arayışındadır (Uçman & İnci, 2008, s. 780). Türk kültürünün ilerlemesinin batı münasebetiyle mümkün olduğunu düşünen yazar bu durumu bir medeniyet dairesinden öbürüne geçmek olarak kaleme alır (Tanpınar, 1988, s. 64). Fakat bu geçiş kültürün değişimini temsil etmez aksine farklı kültür ve medeniyetlerin terakkisi için koşuldur.

Tanpınar'ın, kültürlerin birbirleri ile etkileşimleri neticesinde var olduğunu ve akan bir nehir gibi yol aldığı görüşü toplum tarafından kabul görmekte güçlük çekiyordu. Sahip oldukları değerlere tehdit olarak gördükleri her mefhumu reddeden Türk toplumu, dini

değerleri hususunda da kaygı taşıyordu. Günümüzde hâlen daha tartışmalara konu olan ‘İslam terakkiye mani midir?’ sorusu Türk şair ve gazeteci Ziya Paşa (1829-1880) tarafından şu beyit ile tenkit edilmiştir:

İslam imiş devlete pâ-bend-i terakki,

Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı (Kaplan ve diğerleri, 1988, s. 21).

İslam inancına sahip toplumlar nazarında yaygın olan yanlış inanış; İslam’ın tekamülü reddettiği veya engellediğidir fakat münhasıran şarklı yazarların yegâne özelliği Müslüman olmuş olmaları değil bilakis içtimai çalışmaların da öncüleri olmuş olmalarıdır. Ziya Paşa’nın da sıklıkla tenkit ettiği bu husus, Türk tarihçi ve yazar İlber Ortaylı’nın kaleme aldığı çalışmalarda kendisine ekseriyetle yer bulmaktadır:

İslam medeniyeti planlama ile değil, tarih ve kültür şuuru ile olur. Bir medeniyetten, bir camiadan bahsettiğiniz zaman sadece sofî alayından bahsedemezsiniz. Nitekim, Hıristiyan medeniyeti ve Hıristiyan dünyası dediğimiz zaman sadece papazlardan, kiliseye gidip papazın elini öpen sofulardan bahsetmiyoruz. ...Müslümanlık bütünü için de böyle olması gerekir ki, bir Müslüman medeniyetinden söz edebilelim (2008, s. 226).

Tanpınar nazarında dini inanış, gelenek-görenekler ve hatta eşya telakkisi dahi ilerleme adına mühim vazifeye sahiptiler. Yazar hiçbirini mazide bırakmak istemiyor bilakis doğru bir ‘restitüsyon’ işlemi ile söz konusu kavramların geleceğin kuvvetli bir teminatı olacağı kanaatindeydi: “Her medeniyette halktan gelen büyük ve değiştirici hamleler vardır. Halk daima velfiddur. Mirası geniş olduğu için daima en zengin terkipleri yapmağa muktedirdir.” (Tanpınar, 1977, s. 60). Tanpınar, Türk ulusunun sahip olduğu kudretin kavramlar altında baskılanmasını istemiyor ve daima önerilerde bulunuyordu. Batılı medeniyetlerle kurulan ilişkilerin halk tarafından kültürel bir tehdit olarak algılanmasının esas sebebinin mazi esaslı olduğu aşıkardı fakat geçmişte yaşanan hüsrânların bedelini Türk milletinin istikbali ödememeliydi. Bu bedeli ödememenin ilk koşulu insanın kendi bilincinin farkında olmasıydı zira yalnızca şuurlu bir millet meseleleri doğru tahlil edebilirdi (Tanpınar, 1977, 103). Modern dönem öncesi savaşların, ekonomik

krizlerin ve rejim değişikliklerin de etkisiyle kendisi ile pek az baş başa kalan Türk ulusu, Tanpınar’ın açtığı yol neticesi ile bilhassa eserlerindeki karakterleri izleğinde kendi ile tanışmaya başlamaktaydı. Zira bilinç ve bilinçaltı batının meselesi değildi ve tüm insanlığı alakadar eden bu mefhum muhakkak batının tekelinden çıkarılmalıydı. Kültürel tekamülün ön koşulu, sağlıklı bilince sahip bireylerdi: “Müslüman Şark, psikolojik tecessüsü pek az tanımıştır. Bazı umumi fikirlerin dışında insan ve insan ruhu onu pek az meşgul etmiştir. Kendisini metodik şekilde derinleştirmeğe çalışanlar bulunsa bile, bu bir kültür için umumi bir terbiye mahiyetini alacak şekle girmemiştir.” (Tanpınar, 1977, s. 58)

Toplum ancak mevcut olan her kavram ile yüzleşirse muhasır medeniyetler seviyesine çıkabilir ve bu terakki mazinin omuzlarında varlığını idame ettirebilir. Mütenevvi değişimlerle karşı karşıya olan Türk ulusunu anlamak güç bir merhale değildir nitekim en esaslı değişimler kültür odaklı gerçekleşmekteydi. Büyüklüğü ne derece olduğu önemli olmaksızın yaşanan değişimler, Tanpınar nazarında bu vaziyet bir kabuk genişletme hareketiydi lakin endişeye lüzum yoktu filhakika çekirdeği muhafaza ediliyordu. Tanpınar (2013), *Huzur* romanında yer alan: “Kabuk değiştirmek’ olarak algılanmanın yanlışlığına karşın ‘kabuğunu genişlet’ önerisini getirmiştir.” sözleri ile değişim ve gelişim kavramları arasındaki farkı sarîh bir şekilde kaleme almıştır. Özü kuvvetli hiçbir nosyon dışarıdan bir müdahale ile zarara uğrayamazdı lakin mutlak suretle genişleme yaşamak durumundaydı zira evrenin alametifarikası burada saklıydı. Türk toplumu özünü muhafaza ederken ihtiyatlı bir tavır takınmış ve nitekim kabuğunu genişletme süreci Tanpınar’ın tahayyül ettiğinden daha zor ilerlemekteydi.

Fransız filozof ve yazar Gaston Bachelard (1884-1962), kaleme aldığı *Mekânın Poetikası* adlı eserinde kabuk başlığını verdiği bölümde, Tanpınar’a mümasil bir yorumda bulunmuştur. Ahmet Hamdi’nin de esinlendiğini beyan ettiği Bachelard (Emil, 1962, s. 98), insanın en mahrem alanı olarak gördüğü kabuğun oluşum safhası, oluşumdan sonraki safhası ve kabuğun dışına çıkma sürecini Tanpınar’a benzer şekilde şu sözleri ile aktarmıştır: “Bir biçime sahip olan her şey, bir kabuk bireyoluşu aşaması geçirmiştir, yaşamın ilk çabası kabuk oluşturmaktır.”

(Bachelard, 1996, s. 132).

Kültür kavramı namütenahidir ve Tanpınar bu sonsuzluk denizinde manasız tek bir unsur bırakmama hususunda kararlıdır. Kültürel manada ilerlemek evvela diğer kültürleri tanımakla başlar, diğer kültürlerin dilleri, edebî ve sanat eserleri, gelenek ve göreneklerini bilmek şahsi kültür muhafazası ve terakkisi için elzem hususlardır.

Çeviri eserleri okumakla nasıl bir Fransız veya Alman olunmuyorsa, diğer medeniyetlerle ilişkiler de tahakküm altına girmek değil bilakis kültür hazinesini genişletmek manasına geliyordu. Nasıl ki Türk milleti Beethoven (1770-1827) dinlemeyi itiyat hâline getirmeye başladıysa, Avrupa toplulukları da Türk klasik müziğinin ustası olarak kabul gören Buhûrîzâde Mustafa İtrî'ye (1633-1712) karşı aynı tutumu sergilemeye başlamışlardı. Paul Valery (1871-1945) çevirilerinin edebî havsalamızı genişlettiği ölçüde Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kırk üç dile çevrilmiş *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* eseri de Avrupa kültürünü etkilemiştir. Tarih havzasında sayısız emsal bulmak güç bir uğraş değildir lakin bilinmesi gereken en mühim husus her emsalin kültürün devamlılığını teşkil ettiğidir.

Tanpınar, kendisine atfedilen tüm başlıklardan imtina etmiştir ve münhasıran kendisini bir kültür eleştirmeni olarak değerlendirmemiştir lakin düşlerini kurduğu mazi ve ati kavuşumu yalnız hakiki bir kültür eleştirisi neticesinde varlığını ortaya koyabilmektedir. Yazar, ilerlemekten korkmayan fakat arkasına bakmaktan da çekinmeyen bir toplum tahayyül etmektedir. Tanpınar'ın Türk kültürünü adım adım batı medeniyetlerine yakınlaştırma ve maziye de beraberinde taşıma gayreti, hocası yazar ve şair Yahya Kemal (1884-1958) tarafından: “Şark kültürünün varisi biziz.” (Ünver, 1980, s. 87) şeklinde tezahür etmiştir. Türk milletinin varis olduğu yadsınamaz bir hakikattir fakat bu mirasın varyetli hale gelmesi ve evrenselleşmesi şüphesiz Türk milletinin elindedir. Her asrın yazarı Tanpınar, mazide düş kırıklığına sebep olmamak adına eserlerini naif bir lisanla kaleme alırken, geleceğe karşı da hoyrat bir lisans edinmemiştir. Tanpınar'ın ‘kültür düşünün’ ne ölçüde gerçekleştiği ihtilafli bir husus olmaya devam etse de büyük bir mesuliyet alarak şark ve garp arasında

oluşturduğu köprü vazifesinin hem Avrupa’da hem de Türkiye’de emsalinin az olduğunu saptamak mümkündür.

SONUÇ

Kaleme alınan çalışmada, Tanpınar'ın kültür telakkisi ekseriyetle tarihi verilere dayandırılarak tahlil edilirken, kendi başına bir külliyyat teşkil eden yazarın kavram dünyasına sınırlı bir bakış açısıyla yaklaşılmıştır. Kendisinden önceki dönemler, kendi dönemi ve kendisinden sonraki dönemler de dahil olmak üzere neredeyse toplumsal her kavram için müracaat etmenin mümkün olduğu Tanpınar'ın dünyasından bir kesit sunulmuştur. Yazarın, dönemler arası değişimler yaşayan toplumun düşünsel ikliminin şekillenmesinde değeri yadsınamayacak ölçüde katkıları olduğunu görebilmekteyiz. Kendisine karşı hangi tavır hasıl olursa olsun, Tanpınar toplumun yaşadığı ahvali anlıyor ve naif tavrından kati suretle vazgeçmiyordu. Tanpınar'ı bu denli kıymetli kılan niteliğin, meseleleri açıklama gayreti ve hadiseler karşısındaki sabrı demek yanlış bir beyan olmayacaktır.

Kültür eleştirisi, yüzyıllardır süren kültür kavramını açıklamak adına büyük bir öneme sahiptir nitekim yeryüzünde hiçbir kavram yoktur ki eleştirinin süzgecinden geçmemiş olsun. Tanpınar'ın kültür kavramı da bir kültür eleştirisi neticesinde meydana gelmiştir demek yanlış bir yargı olmayacaktır; bu nedenle kültür odaklı çalışmalarda kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olan kültür eleştirisi kuramı, kaleme alınan makalede de Tanpınar'ın içinde yaşadığı toplumu, kültürel değerleri ve değişimleri tenkit usulüyle en iyi sürümüne kavuşturma gayesini açıklamak ve aktarmak hususunda mühim bir vazifeye malik olmuştur.

İnsan var olduğu müddetçe kültür içtimai çalışmalarda başat konu olmaya devam edecektir, mevzubahis başatlık ise evvela bireyin kendi kültürünü özümsemesi, buna müteakiben diğer kültürler ile münasebet kurması esaslı terakki edebilir. Hülâsa Ahmet Hamdi Tanpınar her iki vaziyetin de özütünü idraki noktasında işinin ehliydi.

KAYNAKLAR

- Adorno, T. ve Horkheimer, M. (2013). *Teori ve pratik üzerine bir tartışma*. (Çev. Kılıç, O.). Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2007). *Kültür endüstrisi*. (Çev. Ülner, N. Tüzel, M. Gen, E.). İletişim Yayınları.
- Adorno, T. W. (2016). *Negatif diyalektik*. (Çev. Öztürk, Ş.). Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2011). *Otoritaryen kişilik üzerine*. (Çev. Şahiner, D.). Say Yayınları.
- Arslan, C. ve Yürüklü H. (2020). *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Thomas Bernhard'ın bakış açısıyla modernleşmenin edebî eleştirisi*. The Journal of Academic Social Science Studies, (81), ss.165-177. <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.45691>
- Arslan, C. (2014). *Der Mann ohne eigenschaften und die wissenschaftliche weltauffassung*. Springer Vienna.
- Arslan, C. (2016). *Psikolojinin edebileşmesi. Arthur Schnitzler ve hastalık imgesi*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası*. (Çev. Derman, A.). Kesit Yayıncılık.
- Biol, E. (1962). *Tanpınar'ın eserlerinde adları geçen garpli sanat ve fikir adamları*. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (12), 97-120.
- Boas, F. (1944). *The mind of primitive man*. The Macmillan Company.
- Burke, P. (2008). *Kültür tarihi*. (Çev. Tunçay, M.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chomsky, N. (2002). *Dil ve sorumluluk*. (Çev. Özasya, Hüsnü.). Ekin Yayınları.
- Damrosch, L. (2011). *J. Jacques Rousseau*. (Çev. Özköprülü, Ö.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Eagleton, T. (2011). *Tanrının ölümü ve kültür*. (Çev. Dingiloğlu, S.). Yordam Kitap.
- Eco, U. (2021). *Foucault sarkacı*. (Çev. Karadeniz, Ş.). Can Yayınları.
- Enginün, İ. ve Kerman, Z. (2018). *Günlüklerin ışığında Tanpınar'la baş başa*. Dergâh Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2021). *Safahat*. TBMM Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin arkeolojisi*. (2. Baskı) (Çev. Urhan, V.). Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (1990). *Sağlıklı toplum*. (Çev. Salman, Y. Tanrıseven, Z.). Payel Yayınları.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane defterleri*. (Çev. Somer, K.). Onur Yayınları.
- Haldun, İ. (1997). *Mukaddime I*. MEB Yayınları.
- Hegel, F. (2005). *Tinin fenomenolojisi*. (Çev. Bozkurt, N.). Say Yayınları.
- Hertz, F. (1915). *Rasse und kultur*. Alfred Kröner Verlag in Leipzig.
- Hoggart, R. (1957). *The uses of literacy*. Penguin Books Ltd.
- Horkheimer, M. (2005). *Geleneksel ve eleştirel kuram*. (Çev. Tüzel, M.). Yapı Kredi Yayınları.
- İlhan, M. (2017). *Hatırlamadan hayale Tanpınar estetiği ve sözlü kültür*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (42), 183-199. <https://doi.org/10.21563/sutad.368603>
- Kaplan, M. ve diğerleri. (1988). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Koroğlu, K. (2012). *Eski Mezopotamya tarihi*. İletişim Yayınları.
- Lévi-Strauss, C. (1994). *İrk, tarih, kültür*. (Çev. Bayrı, H. Erdem, R. Oyacıoğlu, A. Ergüden, I.). Metis Yayınevi.
- Samsakçı, M. (2011). *Kültürel devamlılık ve zevk inkırazı bağlamında Tanpınar'da Türk mimarisi*. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (3), 179-222.

- Ortaylı, İ. (2008). *Avrupa ve biz*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ponting, C. (2011). *Dünya tarihi*. (Çev. Özbilen, B. E.). Alfa Yayınları.
- Pyne, S. (2019). *J. Fire: a brief history*, NewSouth Publishing.
- Raymond, W. (1993). *Kültür*, (Çev. Aydın, S.). İmge Kitabevi.
- Sağlam, M. H. (2022). *Ahmet Hamdi Tanpınar 'ın beş şehir denemesinde millî kültür*. Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 6(2), 236-269. <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.11.12>
- Spinoza, B. (2011). *Etika*. (4. Baskı) (Çev. Ülken, H. Z.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Spurk, J. (2002). *Toplumsal aklın eleştirisi*. (Çev. Ergüden, I.). Versus Kitap.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. Asır Türk Edebiyat Tarihi*. Çağlayan Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (2014). *Beş şehir*. Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat üzerine makaleler*. Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2013). *Huzur*. Dergâh Yayınları.
- Thompson, E. P. (2015). *İngiliz işçi sınıfının oluşumu*. (Çev. Kocabaşoğlu, U.). İletişim Yayınları.
- Uçman, A. ve İnci, H. (2008). *Bir gül bu karanlıklarda Tanpınar üzerine yazılar*. 3F Yayınları.
- Ünver, S. (1980). *Yahya Kemal'in dünyası*. Tarih ve Kültür Yayınları.

Yazar Katkı Oranları

Yazarlar araştırmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.